

Dier & De Stad

Factsheet voor het stedennetwerk - stadslandbouw

stelsysteem

innovatie

multifunctioneel

Dier & De stad

Factsheet voor het stedennetwerk – stadslandbouw

Krista Engelsma

Inhoudsopgave

1. Inleiding
2. Stand van zaken: dieren in en rond de stad
 - 2.1 Op wat voor een manier worden dieren in de stad gehouden?
3. Wat leveren dieren in de stad op?
 - 3.1 Zorg
 - 3.2 Recreatie
 - 3.3 Educatie
 - 3.4 Bewustwording stadsbewoners
 - 3.5 Voeden van de stad
 - 3.6 Milieu en duurzaamheid
4. Wat zijn de risico's van het houden van dieren in de stad?
 - 4.1 Onveilige situaties
 - 4.2 Gezondheidsrisico's
 - 4.3 Plaagdieren
 - 4.4 Overlast voor stadsbewoners
5. Wat kunnen we doen om deze risico's te verminderen of weg te halen?
 - 5.1 Rol van de veehouder
 - 5.2 Rol van de gemeente en de wet- en regelgeving
6. Tot slot

Dier & De stad

Wat kunnen dieren en de stad aan elkaar hebben, en wat zijn de risico's?

1. Inleiding

In de afgelopen 2 jaar stedennetwerk zijn verschillende vraagstukken rondom stadslandbouw de revue gepasseerd. Vraagstukken die speelden bij de deelnemers van het stedennetwerk: hoe krijgen we stadslandbouw lokaal en landelijk op de agenda, hoe betrekken we burgers bij stadslandbouw, hoe kan stadslandbouw de stad voorzien van voedsel, en wat brengt stadslandbouw nu precies op? Eén van de aspecten is tot nu onberoerd gebleven, namelijk het dier. In steeds meer steden in Nederland worden dieren gehouden voor de productie van voedsel, en dit brengt zowel voor- als nadelen met zich mee. Wat kunnen deze dieren nu precies betekenen voor de stad en haar bewoners, en welke risico's horen daarbij?

Het dier speelt een belangrijke rol in de stadslandbouw. Allereerst is voor veel mensen het dier onlosmakelijk verbonden met de boerderij. Veel mensen vinden dat een boerderij zonder dieren geen 'echte' boerderij is. Wanneer we het platteland dichterbij de stad willen brengen door middel van stadslandbouw, dan horen daar zeker dieren bij. Ten tweede kunnen dieren naast hun rol als productiedier ook gebruikt worden voor andere doeleinden zoals zorg, recreatie of educatie. Dit komt ten goede aan het welzijn van de stadsbewoners, maar ook aan de boer zelf, bijvoorbeeld omdat de boer andere vormen van inkomsten kan genereren door multifunctioneel te worden. Dit zal in de toekomst alleen maar belangrijker worden, gezien de veranderingen in het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB). Deze veranderingen hebben als gevolg dat boeren maatschappelijke diensten zullen moeten leveren om nog in aanmerking te komen voor Europese subsidie. Multifunctioneel boeren in of rond de stad kan op die manier voor veel boeren een uitkomst bieden om te blijven bestaan.

In deze factsheet 'Dier & De stad' laten we zien welke positieve effecten landbouwhuisdieren kunnen hebben op de stadsbewoners en hun omgeving, welke risico's dit met zich mee brengt en hoe deze risico's beperkt of zelfs voorkomen kunnen worden. Tevens zal de inhoud van deze factsheet in de vorm van een workshop aan bod komen op de dag van de stadslandbouw op 8 maart 2012. De factsheet is als volgt opgebouwd. Allereerst worden de positieve effecten van landbouwhuisdieren in en rond de stad beschreven met hierbij verschillende voorbeelden. Vervolgens worden de risico's van het houden van landbouwhuisdieren in en rond de stad besproken, en wordt aangegeven hoe ieder risico beperkt of zelfs voorkomen kan worden. Daarna wordt kort ingegaan op de wet- en regelgeving rondom stadslandbouw, waarmee zowel de ondernemer als de gemeente te maken krijgt wanneer landbouwhuisdieren in de stad gehouden worden. Tenslotte is er een korte conclusie. Opgemerkt moet worden dat het onderwerp in deze factsheet vrij nieuw is, en het is duidelijk dat er nog veel te ontwikkelen valt rondom het houden van vee in de stad. De informatie in deze factsheet is dan ook niet volledig, en iedere aanvulling is welkom. In de factsheet hebben we ons gericht op landbouwhuisdieren die worden gehouden voor productiedoeleinden. Dit kan variëren van een schaapskudde in de stad als groenbeheer tot koeien op een stadsboerderij voor de productie van melk en kaas. Dieren zoals konijnen, cavia's of duiven die bijvoorbeeld te vinden zijn op kinderboerderijen zijn in dit rapport niet meegenomen.

2. Stand van zaken: dieren in en rond de stad

Vroeger was het heel normaal dat een varken of een koe werd gehouden in de tuin, om na een tijd vetmesten te dienen als voedsel voor het gezin. Mensen woonden dan ook veelal op het platteland, en er was veel verbintenis met de natuur en de veehouderij. In de loop der tijd is de mens massaal naar de stad getrokken, waardoor de afstand tussen stad en het platteland, en dus ook de veehouderij, steeds groter is geworden. Veel kinderen uit de stad weten niet beter dan dat melk en eieren uit de fabriek komen, en hebben nog nooit een bezoek aan een echte boerderij gebracht. De enige plek waar stedelijke kinderen nog in aanraking komen met een koe, varken of kip zijn educatieboerderijen, kinderboerderijen of dierentuinen. Het afgelopen decennium zijn daar de op bezoekers gerichte multifunctionele boerderijen rondom de stad bij gekomen.

2.1 Verschillende vormen waarop dieren in de stad gehouden worden

Stadsboerderij

Het houden van landbouwhuisdieren in en rond de stad kan in verschillende vormen. Allereerst zien we veehouderijbedrijven gevestigd rondom de stad met als doel het produceren van voedsel voor de omgeving. Deze stadsboerderijen zijn veelal ontstaan doordat steden in de loop der jaren dermate zijn gegroeid dat boerderijen uiteindelijk letterlijk werden omsloten door de stad. Zo ook het melkveebedrijf van Gerard van Winden in Delft, vroeger met de stad Delft op ruim 2,5 kilometer afstand, maar nu omringd door de wijk Tanthof. Nadat ongeveer 30 jaar geleden de eerste woningen om de boerderij verschenen, kwamen er bewoners vragen of er ook melk te koop was. Langzamerhand is er een zuivelwinkel ontstaan, waar nu melk, karnemelk, boter, yoghurt en vla verkocht wordt, met daarnaast ook nog eieren en aardappelen. Verder werkt het bedrijf mee aan de opzet van een nieuw initiatief "Koe in de Weick", waarvoor een deel van de recreatieve rand langs Delft weer geschikt wordt gemaakt voor beweiding met vee (<http://www.middendelflandsite.nl/boeren-in-beeld/zuivelboer-in-de-stad>).

(<http://www.middendelflandsite.nl/boeren-in-beeld/zuivelboer-in-de-stad>)

Een ander mooi voorbeeld van een stadsboerderij dichtbij de stad is De Stadsboerderij Almere, een biologisch-dynamisch bedrijf met koeien, akkerbouw en groenteteelt. Het bedrijf ligt op stadslandgoed De Kemphaan, en heeft graasgebieden en akkers verspreid in en rond Almere. Het bedrijf heeft een kudde Marchigiana koeien, welke in de zomer grazen in het Hulkensteinse bos, een groot gebied doorkruist door wandel- en fietspaden. Bezoekers kunnen een kijkje nemen in de stal of in het land, en kunnen het vlees van de koeien kopen. Daarnaast organiseert het bedrijf activiteiten op het gebied van educatie, zorg en onderzoek, met als doel stadsbewoners te betrekken bij het boerenwerk en hen bewust te maken van de waarde van de aarde (<http://www.stadsboerderijalmere.nl>).

(<http://www.stadsboerderijalmere.nl/>)

Kippen en vissen in de stad

Een vrij simpele vorm van landbouwhuisdieren in de stad is het houden van kippen door stadsbewoners, met als doel productie van eieren en vlees voor zichzelf en omwoners. Voorbeelden hiervan zijn te vinden over de hele wereld. Zo is in Amerika het houden van kippen in de stad zelfs uitgegroeid tot een beweging, de 'illicit urban chicken movement'. Deze beweging is zo groot geworden dat veel steden hierdoor besloten hebben om kippen in de stad te legaliseren. Om mensen te stimuleren kippen in de stad te houden zijn er websites opgezet als <http://www.thecitychicken.com>, <http://urbanchickens.org>, <http://www.backyardchickens.com> en <http://www.meetup.com/Just-Food-City-Chicken-Meetup-NYC>, met allerlei informatie en tips voor de stadse kippenhouder. Ook in Nederland worden in verschillende steden kippen gehouden. Bewoners van een woonblok in Groningen hebben in 2010 een buurtmoestuin opgezet, waar sinds 2011 ook drie kippen lopen (<http://www.hofvanreseda.nl/home>). De kippen worden iedere week door een ander huis verzorgd, en zij mogen de eitjes die de kippen leggen houden. Overigens wordt het houden van kippen in een woonwijk – en dan met name het houden van een haan – niet door iedereen gewaardeerd, omdat het voor overlast kan zorgen voor omwoners. Niet iedere buurman vindt het prettig om vijf uur in de ochtend gewekt te worden door een kraaiende haan.

Naast kippen kunnen ook vissen in de stad worden gehouden om te dienen als voedselproductie voor stadsbewoners. Een heel bijzonder voorbeeld is de FARM:shop in Londen, een winkel die is opgezet middenin de stad, met kippen op het dak en een groentetuin en visaquaria binnen in de winkel zelf (<http://farmlondon.weebly.com>). De FARM:shop is een soort boerderij in een winkel, maar daarbij ook een ontmoetingsplek voor mensen in de stad.

<http://www.cityfarmer.info/category/urban-farm/page/3/> /
<http://farmlondon.weebly.com/farmshop.html>

Schaapskudde als groenbeheer

Naast de productie van voedsel kunnen landbouwhuisdieren in de stad ook andere functies hebben. In verschillende steden in Nederland (o.a. Groningen, Zwolle, Amersfoort) worden schaapskuddes ingezet als natuurvriendelijk beheer van berm en groengebieden in de stad. De begrazing door de schapen verschaalt de bodem, waardoor andere plantensoorten een kans krijgen en er meer variatie komt in de begroeiing. En met de mest worden zaden van planten verspreid. Daarbij heeft de schaapskudde een educatieve functie, de dieren brengen de stadsbewoners dicht bij de natuur, en schoolklassen kunnen de schaapskudde bezoeken.

<http://www.112groningen.nl/artikel.php?artikel=1133>

Varkenshuis

Het houden van landbouwhuisdieren in de stad kan de stadsbewoner ook iets leren. Door bijvoorbeeld varkens te houden in de stad, en mensen bewust te maken van de oorsprong van hun voedsel. In 2010 hebben Elles Kiers en Sjef Meijman –twee kunstenaars verbonden aan de Peergroup- vier Bonte Bentheimer biggen groot gebracht, waarna ze een jaar later één varken hebben laten slachten om het vervolgens publiekelijk te bereiden en te delen. Op die manier proberen ze de afstand tussen de mens en de oorsprong van haar voedsel te verkleinen. In september 2011 is er een varkenshuis aan de Nieuweweg in Groningen geplaatst, een stal voor varkens waar het publiek samen kan komen om te eten, drinken en te discussiëren over voedsel, kwaliteit, duurzaamheid, diervriendelijkheid en volksgezondheid. In het varkenshuis zijn –voor de periode van één maand- twee varkens gehuisvest,

welke leven van de voedselresten van de lokale gemeenschap. Uiteindelijk zijn de varkens geslacht, en bereid en gegeten door diezelfde gemeenschap. Met het varkenshuis is geprobeerd het eeuwenoude varkenshouden terug te brengen in de gemeenschap. Het doel is om in de toekomst in meerdere steden een varkenshuis te plaatsen. (<http://www.varkenshuis.nl>).

(<http://www.varkenshuis.nl/>)

3. Wat leveren dieren in de stad op?

De aanwezigheid van landbouwhuisdieren in en rond een stad kan positieve effecten hebben op aspecten als zorg, educatie, recreatie, maatschappij en milieu. In dit hoofdstuk wordt beschreven wat dieren kunnen betekenen voor de stad, zowel voor de stadsbewoners als voor de omgeving.

3.1 Zorg

Dieren kunnen een zeer gunstig effect hebben op het welzijn van verschillende bevolkingsgroepen zoals ouderen, mensen met een verstandelijke of lichamelijke handicap, (ex-)gedetineerden, (ex-)verslaafden, mensen met psychische problemen, of autistische kinderen. Om die reden kan het houden van landbouwhuisdieren in of rondom de stad een grote rol spelen in de zorg voor deze bevolkingsgroepen. In Nederland zijn meer dan duizend zorgboerderijen te vinden (<http://www.zorgboeren.nl>), waar deze mensen persoonlijke zorg en een passende dagbesteding wordt aangeboden. Dit kan zijn in de vorm van werken, maar in sommige gevallen bieden zij ook logeeropvang en/of woonruimte. Op de meeste zorgboerderijen worden landbouwhuisdieren als koeien, kippen, of schapen gehouden, en is het contact met de dieren een belangrijk aspect. Een zorgboerderij kan ook heel goed gevestigd zijn in of rond de stad, met het voordeel dat de zorgboerderij dichterbij de stadsbewoners staat, ook in letterlijke zin (beter bereikbaar). In Nederland zijn al diverse stadsboerderijen met landbouwhuisdieren die zijn ingericht als zorgboerderij, zoals De Kleine Hoeve in Breda (<http://dekleinehoeve.nl/>), Zorgboerderij Kardingje in Groningen (<http://www.zorgboerderijkardingje.nl>) en Stadsboerderij Weizigt in Dordrecht (<http://www.weizigtmc.nl>).

De rol van het dier op de zorgboerderij kan verschillend zijn, en hangt af van de doelgroep. Naast het leveren van productie kunnen de dieren ingezet worden voor productie-gerelateerde werkzaamheden (voeren, dieren uit de wei halen), sociale activiteiten (verzorging, beweging, therapie), of ontspanning en beleving. Hierbij kunnen we het dier zien als zorgvrager, co-therapeut, ijsbreker, intermediair, vriend en motivator (Ferwerda et al., 2011). Voor kinderen en jongeren is het verzorgen van dieren een belangrijk aspect, waarbij ze leren verantwoordelijkheid te ontwikkelen (Hassink, 2002). Voor autistische kinderen en jongeren helpen dieren om hun verhaal te vertellen, bieden ze troost en steun, helpen ze bij het maken van contact, helpen ze angsten te overwinnen en bewerkstelligen ze gedragsveranderingen (Ferwerda et al., 2008). Bij ouderen brengt het contact met een dier voornamelijk gezelligheid, afleiding en vrolijkheid, en kan het mensen uit hun isolement halen (Enders-Slegers, 2000). Verder brengt contact met dieren voor mensen met psychiatrische problemen meer structuur, vermindert het spanning en angst, en verhoogt het de eigenwaarde (Janssen en Bakker, 2007). En voor (ex-)verslaafden is het brengen van structuur en ritme in hun leven heel belangrijk, waarbij de verzorging van dieren een grote hulp kan zijn.

(http://resource.wur.nl/wetenschap/detail/zorgboerderij_stimuleert_eetlust_van_demente_oudere/)

Het contact met dieren op een stadsboerderij kan voor mensen uit verschillende doelgroepen positieve effecten hebben, zoals vermindering van stress, verhoging van eigenwaarde en het brengen van gezelligheid.

3.2 Recreatie

Landbouwhuisdieren in de stad kunnen een grote bijdrage leveren aan de recreatiemogelijkheden voor stadsbewoners. Mensen uit de stad kunnen zonder ver te reizen dieren bezoeken op stadsboerderijen, ze aaien, of voeren en verzorgen. Vooral kinderen vinden het heerlijk om dieren te aaien en te knuffelen. In het voorjaar worden vaak veel dieren geboren, en kinderen hebben dan de kans om jonge lammetjes en geitjes melk te geven. Hieronder zijn een aantal specifieke voorbeelden van dieren en recreatie weergegeven.

Dineren in de stal

Op verschillende biologische veehouderijbedrijven in Nederland is het mogelijk om te dineren in de stal. In de stal wordt door een chef-kok een uitgebreid diner bereid met verse producten van het bedrijf zelf: rundvlees, zuivel en kaas van de rondlopende koeien, verschillende soorten groenten direct van het land, of eieren van de rondscharrelende kippen. Op die manier maken mensen kennis met het boeren bedrijf en zien zij waar het voedsel vandaan komt. Het 'direct eten van de boer' uit eigen regio wordt gepromoot door Stichting Van Eigen Erf, vanuit de overtuiging dat voeding lekker, gezond en duurzaam zou moeten zijn. De producten zijn lekkerder doordat de lijn tussen boer en bord kort is, en daarbij wordt er bespaard op de zogenaamde voedselkilometers. Voorbeelden van bedrijven die diners organiseren in de stal zijn de Eemlandhoeve in Bunschoten (<http://www.eemlandhoeve.nl/>), Hoeve Biesland in Delfgauw (<http://www.hoevebiesland.nl>) en Boerderij het Schop in Hilvarenbeek (<http://www.hetschop.nl/>)

(http://www.vaneigenerf.nl/actueel/boergondisch_foto_natuurlijkgenoegen.php)

Wandelen of fietsen op het boeren erf

Wandelen of fietsen op en rond het boeren erf is een mooie manier om mensen in contact te brengen met de boerderij en de landbouwhuisdieren. Tijdens de wandeling of fietstocht beleven de mensen hoe de boerderij eruit ziet, en hoe de dieren gehouden worden. Wandel- en fietspaden zouden kunnen starten in de stad, zodat het pad de mensen vanuit de stad naar de boerderij toe leidt. Een mooi voorbeeld zijn de klompenpaden. Klompenpaden zijn rondwandelingen in het agrarisch cultuurlandschap, die verspreid liggen over de provincies Utrecht en Gelderland. De klompenpaden leiden wandelaars via onverharde paden langs boerenlandhuizen en landgoederen, waarbij regelmatig een boeren erf wordt gekruist. (<http://www.klompenpaden.nl>)

Koe knuffelen

Sinds een aantal jaar geleden is het zogenaamde 'koe knuffelen' een ware hype geworden in Nederland, en bieden diverse veehouderijbedrijven workshops koe knuffelen aan. De workshops zijn voor verschillende doelgroepen: mensen die rust en ontspanning zoeken, kinderfeestjes, maar ook bedrijven waarbij coaching en communicatie in de workshop centraal staan. Volgens de organisatoren wordt door het koe knuffelen de rechterhersenhelft, oftewel de intuïtie, geprikkeld, en leren we van de koeien de kunst van de non-verbale communicatie. Voorbeelden van bedrijven die workshops koe knuffelen organiseren zijn Agrarisch cultuurgoed te Voorst (<http://www.agrarischcultuurgoed.nl>), Zorgboerderij den Branderhorst te Hengelo Gld (<http://www.zorgboerderijdenbranderhorst.nl>) en Boerderijrecreatie te Delfstrahuizen (<http://www.boerderijrecreatie.nl/>).

(<http://biologisch2010.blogspot.com/2010/12/koeknuffelen.html>)

Landbouwhuisdieren in de stad kunnen op vele manieren bijdragen aan de recreatie in de stad. Denk aan wandelen en fietsen van de stad naar de boerderij, dineren in de stal, of het knuffelen van koeien.

3.3 Educatie

De aanwezigheid van landbouwhuisdieren in en rond de stad biedt veel perspectieven voor educatie van de stadsbewoners. Veel stadskinderen weten niet waar melk, vlees of eieren vandaan komen, en zijn nog nooit op een boerderij geweest. Door landbouwhuisdieren dicht bij de stad te halen wordt de afstand tussen mens en landbouwhuisdier letterlijk kleiner.

In Nederland zijn verschillende stadsboerderijen te vinden die educatieve activiteiten organiseren, voornamelijk gericht op basisscholen en middelbare scholen, maar ook op andere stadsbewoners. Door deze activiteiten leren kinderen, jongeren en volwassenen welke dieren er op een boerderij te vinden zijn, wat ze eten, hoe ze gehouden worden en heel belangrijk, op welke manier zij ons in voedsel voorzien. Een goed voorbeeld is De Stadsboerderij Almere, een biologisch-dynamisch bedrijf met koeien, akkerbouw en groenteteelt. De Stadsboerderij organiseert onder andere lessen en excursies voor verschillende doelgroepen, waaronder een schoolproject over eten en de herkomst van voedsel gericht op de middelbare school. Naast een theoretisch deel volgen de leerlingen lessen op de Stadsboerderij, om te proeven en te koken, en te zien waar het voedsel vandaan komt (<http://www.stadsboerderijalmere.nl>). Samenwerking tussen educatieboerderijen kan de kwaliteit van het onderwijs ook verder helpen verbeteren. Zo zijn veertig agrarische bedrijven in de buurt van Tilburg, Breda, Nijmegen, Eindhoven en Den Bosch verenigd onder de noemer Klasseboeren (<http://www.klasseboeren.nl>). Samen bieden ze programma's 'leren door beleven' aan klassen van het basisonderwijs.

(<http://www.stadsboerderijalmere.nl/index.php/educatie.html>)

Een doelgroep voor wie het eveneens interessant kan zijn om landbouwhuisdieren dicht bij de stad te houden is de groep allochtone Nederlanders. Aan de ene kant staan allochtone Nederlanders soms dicht bij de landbouw dan autochtone Nederlanders, omdat ze in land van herkomst veel meer met eten / landbouw bezig zijn. Maar aan de andere kant komen allochtone Nederlanders veel minder in contact met natuur dan autochtone Nederlanders, en hebben zij minder contact met de Nederlandse landbouw. Allochtone kinderen maken bijvoorbeeld weinig gebruik van agrarische kinderopvang, ze zien de groene sector veelal als "vies" en "saai" en agrarisch onderwijs is bepaald niet populair (van der Schans et al., 2009). Daarbij woont een groot deel van de allochtone Nederlanders in de grote steden, en zullen zij gebieden buiten de stad als lastig bereikbaar zien waardoor zij zelden een boerderij bezoeken. Door landbouwhuisdieren dichtbij de stad te houden komen allochtone Nederlanders meer in contact met de veehouderij in Nederland, en leren hun kinderen wat de rol is van landbouwhuisdieren in de voedselproductie.

Door landbouwhuisdieren de stad in te halen wordt de afstand tussen de stad en de boerderij kleiner, en leren de stadsbewoners hoe de dieren die zij eten gehouden worden

3.4 Bewustwording stadsbewoners

Wanneer landbouwhuisdieren de stad in worden gehaald en stadsbewoners daardoor leren hoe de dieren die zij eten gehouden worden, is de kans groot dat stadsbewoners bewuster worden van welke dierlijke producten zij kopen en eten. De burger staat tegenwoordig ver af van de veehouderij, en dit geldt in het bijzonder voor de mensen uit de stad. Ze weten vaak niet waar de dieren die zij eten vandaan komen en hoe ze gehouden worden. Voor veel mensen speelt prijs een belangrijke rol wanneer ze melk, eieren of vlees in de supermarkt kopen. Aspecten als milieuvriendelijk, biologisch of duurzaam spelen een veel kleinere rol wanneer mensen producten in de supermarkt kopen (De Winter et al., 2010). Door stadsbewoners te leren en te laten zien hoe de dieren die zij eten gehouden worden, kunnen ze bewuster beslissen welke dierlijke producten zij in de supermarkt kopen (Wijk-Jansen et al., 2011). Mogelijk zullen ze dan ook meer willen betalen voor een stukje vlees van een dier dat gezonder of milieu- of diervriendelijker gehouden is.

<http://www.brabantsdagblad.nl/algemeen/opinie/4789388/Vlees-mag-duur-zijn-leven-en-dood-zijn-niet-goedkoop.ece>

Een stap verder is het betrekken van stadsbewoners bij de productie van lokaal voedsel. Een mooi initiatief is het restaurant 'eetlokaal Van de boer' in Rotterdam (<http://www.vandeboer.nl>). In dit restaurant worden gerechten ambachtelijk gemaakt met zoveel mogelijk producten rechtstreeks van het platteland. Een andere manier is om de stadsbewoners hun melk, eieren en vlees te laten kopen bij de boer zelf, zoals op een stadsboerderij. De stadsbewoners beleven alle aspecten van de boerderij, zien hoe de dieren gehouden en verzorgd worden, en kopen vervolgens de producten die afkomstig zijn van deze dieren. Stadsbewoners kunnen tevens ervaren dat producten direct van de boerderij veel lekkerder zijn, door de versheid en doordat veel producten niet bewerkt zijn (bijvoorbeeld vrij van kunstmatige toevoegingen). Dit speelt ook weer in op de trend van de afgelopen jaren: steeds meer mensen willen gezonder en duurzamer eten (<http://perssupport.nl/apssite/permalink/56556>). Lokale voedselproductie bij de boer is dan ook een uitgesproken kans om in te springen op deze behoeftes van burgers, en de bewustwording verder door te zetten.

Naast bewustwording van stadsbewoners kan lokale verkoop van melk, vlees of eieren in en rond de stad ook extra inkomsten brengen voor de boer. Bepaalde dierlijke producten kunnen nieuwe doelgroepen aantrekken. Denk hierbij bijvoorbeeld aan alloctonen die graag ongepasteuriseerde (rauwe) melk willen kopen om authentieke toetjes te maken (<http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/nieuws/article/detail/1159563/2009/09/07/De-boer-verdient-bij-met-de-rsquo-Melk-Drive-rsquo.dhtml>), of kinderen en jongeren die langskomen voor een ijsje. Als kansrijke nieuwe doelgroepen voor de multifunctionele landbouw worden gezien: jonge (20-30 jaar) carrièrerichte werkenden zonder kinderen en oudere (50+) alloctone Nederlanders. Voor beide doelgroepen geldt dat één van de belangrijkste motieven om naar de boerderij te gaan is gezonde, lekkere en goede voeding (Caron-Flinterman et al., 2010).

Door stadsbewoners bewuster te maken van hoe dieren op de boerderij gehouden worden, kunnen zij bewuster beslissen welk stukje vlees zij in de supermarkt kopen. Hierdoor zullen zij mogelijk meer waarde gaan hechten aan aspecten als dierwelzijn en duurzaamheid.

3.5 Voeden van de stad

Landbouwhuisdieren die in en rond de stad gehouden worden kunnen gebruikt worden om de stad te voeden. Wanneer dierlijke producten dichtbij de stad worden geproduceerd en vervolgens door de stad zelf worden geconsumeerd draagt dit bij aan een duurzame voedselproductie. Immers, lokaal geproduceerd voedsel zorgt voor een vermindering van voedselkilometers. Daarbij wordt de afstand tussen stadsbewoner en de boerderij kleiner, omdat de stadsbewoners op de boerderij zelf komen om de producten te kopen. Stadsbewoners zien met eigen ogen hoe de dieren gehouden worden en kopen vervolgens de producten die afkomstig zijn van die dieren. Om de verbinding tussen stad en platteland te versterken en lokale voedselproductie in en rond de stad te stimuleren ontwikkelen steeds meer steden een eigen voedselstrategie. Zo organiseerde Groningen in oktober 2011 de landelijke Week van de Smaak, organiseert de gemeente Hof van Twente elke maand een streekmarkt, en heeft Amsterdam in 2006 'Proeftuin Amsterdam' gestart (<http://www.netwerkplatteland.nl/dmdocuments/NL%20voorbeelden%20voedselstrategie.pdf>; <http://www.smakelijkduurzamestad.nl/uploads/pdf/Van%20A%20to%20Z.pdf>.)

Maar hoeveel boerderijen en dieren hebben we dan nodig om een stad te voeden? Om mensen een idee te geven is in 2009 een film verschenen, waarin gevisualiseerd wordt wat de wereldbevolking eet, wat er allemaal nodig is om dit voedsel te produceren, en vervolgens of het mogelijk is om het voedsel voor de Hagenaar binnen de stad Den Haag te produceren (Food City 2009, youtubefilmpje, <http://www.youtube.com/watch?v=-CP5Z4-IPrg>). Als vervolg hierop is ingezoomd op de productie en consumptie van varkensvlees in de stad Den Haag (City Pig 2009, youtubefilmpje, <http://www.youtube.com/watch?v=x1r5GutrXX4>), waaruit we hier een simpel rekenvoorbeeld geven. In

Nederland eten we 41 kilo varkensvlees per persoon per jaar. Voor de stad Den Haag betekent dit dat we per jaar een totaal van 282.900 varkens nodig hebben. Er is berekend dat deze varkens samen een oppervlakte van 0,6 km² of 60 ha nodig hebben. Dit is wanneer de varkens biologisch gehouden worden, met naast de stal ook een biogasinstallatie, opslag van voedsel, kantooruimte en een slachthuis. Echter, deze varkens hebben per jaar 76.000 ton aan voedsel nodig, en wanneer dit voedsel binnen de stad geproduceerd zou worden is er 14.300 ha bouwland nodig. Dit is gelijk aan 174% van de oppervlakte van Den Haag. Het voeden van de stad wat betreft varkensvlees is dus wel mogelijk, maar de productie van het varkensvoer zal buiten de stad moeten plaatsvinden.

Om zelf te berekenen hoeveel grond en dieren precies nodig zijn om de stad te voeden is de 'productie en consumptie tool' in ontwikkeling (ontwikkeld door het stedennetwerk). Met deze tool kan eenvoudig berekend worden hoeveel voedsel in een bepaald gebied kan worden verbouwd en voor hoeveel mensen dat voedsel oplevert, en/of hoeveel hectares nodig zijn om een bepaalde groep mensen te voeden. Om de tool eenvoudig en werkbaar te houden zijn er verschillende aannames gedaan, waardoor ook bij het ontbreken van gegevens een schatting kan worden gemaakt. In de tool kunnen verschillende gegevens worden ingevuld: aantal stadsinwoners, dieraantallen per diersoort en aantal hectares land per gewas. Daarnaast kunnen de aannames, zoals de consumptie van rundvlees per persoon per jaar, aangepast worden.

Met de 'productie en consumptie tool' van het stedennetwerk kan eenvoudig berekend worden hoeveel koeien, varkens of kippen nodig zijn om de stad te voeden.

3.6 Milieu en duurzaamheid

Het houden van landbouwhuisdieren in en rond de stad kan veel voordelen opleveren op het gebied van duurzaamheid. Allereerst kan lokale productie en verkoop van producten als zuivel, eieren en vlees door boerderijen in en rond de stad zorgen voor kortere en meer duurzamere ketens. Dit komt doordat de producent (de boer) tevens de producten aan de klant verkoopt, waardoor het aantal voedselkilometers door transporten naar supermarkten kan worden verminderd (<http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/nieuws/archief/article/detail/1658379/2007/06/16/Van-de-boer-Verkoop-aan-huis-scheelt-voedselkilometers.dhtml>). Producten hoeven niet meer naar groothandels en vervolgens naar supermarkten te worden getransporteerd. Daarbij kan de boer meer verdienen op zijn producten, omdat er geen tussenpartij meer aanwezig is. Wel zal door lokale verkoop bij de boer het aantal voedselkilometers dat burgers afleggen om melk of vlees te kopen groter worden.

Een tweede voordeel is dat afval uit de stad (zoals resten uit de voedselketen) gebruikt zou kunnen worden als voedsel voor de dieren. Zoals het voeren van aardappelschillen en oud brood aan varkens of koeien op de stadsboerderij. Afval uit de stad zou ook samen met de mest van koeien kunnen dienen als grondstof voor een biogasinstallatie, waarmee groen gas wordt geproduceerd. Het restproduct kan als meststof dienen, het groene gas kan door het bedrijf zelf worden gebruikt als duurzame energie, maar het zou ook geleverd kunnen worden aan de stadsbewoners. Door het afval uit de stad op die manier efficiënt te gebruiken hoeft de stad minder afval af te voeren, wordt er duurzame energie geproduceerd, en worden de kringlopen binnen de stad beter gesloten.

Landbouwhuisdieren kunnen bijdragen aan een duurzamere stad. Door bijvoorbeeld een deel van het afval uit de stad te gebruiken als veevoer of te verwerken tot groen gas.

4 Wat zijn de risico's van het houden van dieren in de stad?

Het houden van landbouwhuisdieren in en rondom de stad heeft vele positieve effecten voor de stad en haar bewoners, maar het brengt ook een aantal risico's met zich mee. Denk aan onveilige situaties, gezondheidsrisico's, of overlast voor de bevolking. Hieronder zijn de belangrijkste risico's beschreven, en is vervolgens aangegeven op welke manier deze risico's kunnen worden verminderd of zelfs weggehaald.

4.1 Onveilige situaties

Wanneer bezoekers in contact komen met de dieren op bijvoorbeeld een stadsboerderij, dan kan dit risico's met zich brengen voor de veiligheid van de bezoekers. Bezoekers kunnen worden gebeten, gekrabd, getrapt, gepikt, geduwd of geramd. Dit kan komen door onverwachte reacties van de dieren (schrikken of beschermend gedrag naar jongen) of door gevaarlijk gedrag vanuit de bezoeker (Ferwerda et al., 2011). De risico's verschillen per diersoort of ras. Grote dieren of dieren met horens kunnen bijvoorbeeld sneller iemand verwonden, en bepaalde rassen zijn veel rustiger in hun gedrag dan andere rassen.

4.2 Gezondheidsrisico's

Een ander risico van het contact tussen mens en landbouwhuisdier is de kans op overdracht van dierziekten op mensen, zogenaamde zoönosen. Door contact met de dieren (via mest, urine, speeksel, melk, etc.) kunnen de ziekten verspreid worden. Op kinder- en zorgboerderijen worden de grootste risico's veroorzaakt door de Q-koorts veroorzakende bacterie *C. burnetii* en de Shigatoxineproducerende *E. coli* bacterie (STEC). De Q-koorts bacterie *C. burnetii* komt voor bij een groot aantal diersoorten, maar met name bij geiten en schapen. Geiten- en schapenbedrijven zijn dan ook de belangrijkste verspreider van de bacterie naar de mens (www.vwa.nl). Uit voorlopige resultaten van ruim 300 geiten- en schapenbedrijven (een tussenrapportage) blijkt dat bij een kwart van deze bedrijven aanwijzingen zijn voor de Q-koorts bacterie in de melk. Het merendeel van deze positief geteste bedrijven was gevestigd in het zuiden van het land (www.rivm.nl). Het voorkomen van Q-koorts op kinderboerderijen is 1 op 10 (www.rivm.nl). Mensen die zijn besmet met de Q-koorts bacterie hebben in de meeste gevallen geen klachten, of slechts een lichte griep. Mensen uit de risicogroep ((jonge) kinderen, ouderen, zwangere vrouwen en mensen met een verminderde afweer) kunnen ernstiger ziek worden.

STEC is de veroorzaker van de zogenaamde hamburgerziekte. De bacterie komt voornamelijk voor bij runderen, en wordt uitgescheiden via de mest. Mensen worden besmet door contact met de mest of door het eten van onvoldoende verhit vlees of onpasteuriseerde melk (www.rivm.nl). Op 1 op de 15 zorgboerderijen komt STEC voor (www.rivm.nl). Besmetting van STEC bij de mens resulteert in een milde tot ernstige diarree, of in sommige gevallen in een acuut nierfalen. Andere voorbeelden van zoönosen die een risico kunnen vormen voor mensen zijn vogelgriep (Aviaire Influenza (AI), komt voor bij verschillende vogelsoorten als kippen, kalkoenen en eenden), MRSA (antibioticaresistente bacterie, komt voor bij voornamelijk varkens), campylobacterose (bacterie die ontsteking van maag- en darmslijmvlies veroorzaakt, komt voor bij veel diersoorten) en dermatomycose (ringworm/ringschurft, schimmelinfectie, komt onder andere voor bij zoogdieren).

In tegenstelling tot de bovengenoemde gezondheidsrisico's blijken aandoeningen als astma en allergieën juist te verminderen door een regelmatig contact met landbouwhuisdieren. Kinderen die opgroeien op boerderijen blijken vaak minder astmatische en allergische aandoeningen te ontwikkelen door de blootstelling aan diverse micro-organismen (Ege et al., 2011). En ook eczeem komt minder vaak voor bij kinderen die veel in contact komen met landbouwhuisdieren, of waarvan de moeder tijdens de zwangerschap veel in contact komt met landbouwhuisdieren (Alfvén et al., 2006; Roduit et al., 2011).

Besmetting met zoönosen als Q-koorts, STEC of vogelgriep is een van de risico's van het houden van landbouwhuisdieren in de stad.

4.3 Plaagdieren

Het huisvesten van landbouwhuisdieren in en rond de stad zal een verhoogd risico geven op het binnenhalen van plaagdieren, zoals ratten en muizen. Op de meeste veehouderijbedrijven komen plaagdieren voor, en zorgen zij voor de nodige overlast en schade. Ratten en muizen op de boerderij veroorzaken vervuiling van voervoorraden en schade aan verpakkingen en leidingen, maar ook kunnen ze ziekten verspreiden. Ratten en muizen kunnen drager zijn van bacteriën als Salmonella en Campylobacter, en de parasiet Toxoplasma gondii, en kunnen deze vervolgens overdragen op het vee en vervolgens op de mens (Meerburg en Kijlstra, 2005).

4.4 Overlast voor stadsbewoners

Wanneer landbouwhuisdieren in of rond de stad worden gehouden, kunnen ze zorgen voor overlast voor de stadsbewoners. Geluidsoverlast door bijvoorbeeld loeiende koeien of kakelende kippen. Voor mensen op het platteland zijn dit hele normale geluiden, maar mensen in de stad zijn dit natuurlijk niet gewend.

En daarbij zullen in of rond de stad ook meer mensen in de directe nabijheid van de boerderij wonen. Daarnaast kan ook geur voor overlast zorgen, afkomstig van de mest uit de stal, de mestopslag of vanaf het land na het uitrijden van de mest. En tenslotte kan de uitstoot van stof en fijnstof, afkomstig van voer, mest of strooisel, zorgen voor overlast bij omwoners.

De uitstoot van geur en fijnstof kan in sommige gevallen leiden tot gezondheidsklachten bij omwoners. Lichamelijke klachten door geuroverlast kunnen zich uiten in hoofdpijn, misselijkheid, duizeligheid, slapeloosheid of benauwdheid. (<http://www.milieuloket.nl/9353000/1/j9vvhurbs7rzkq9/vhurdyxqgmyp>). Lichamelijke klachten als gevolg van fijnstof zijn voornamelijk luchtwegproblemen, omdat de zeer kleine stofdeeltjes tot diep in de longen kunnen doordringen. Grote stofdeeltjes zijn minder schadelijk omdat ze door de bovenste luchtwegen worden tegengehouden (<http://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/609300006.pdf>; <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/luchtkwaliteit/belangrijkste-luchtvervuiling/fijn-stof>). Overigens kan overlast door geluid, geur of fijnstof ook zorgen voor stressgerelateerde klachten zoals depressie, verminderde kwaliteit van leven en moeheid (<http://www.ggd.nl/static/filebank/3f4cdbc23e569b8c3fccab0778c6700e/update-informatieblad2011.pdf>).

5 Wat kunnen we doen om deze risico's te verminderen of weg te halen?

In de bovenstaande hoofdstukken hebben we de kansen en risico's van het houden van landbouwhuisdieren in en rond de stad in kaart gebracht. Wat kunnen we nu doen om deze risico's te verminderen of weg te halen, en wat is hierin de rol van de ondernemer en de gemeente? Hoe sluit de bestaande regelgeving aan op deze genoemde kansen en risico's, en waar lopen ondernemers allemaal tegenaan wanneer zij dieren in of rond de stad willen houden? Hieronder hebben we weergegeven op welke manieren de risico's kunnen worden verminderd of weggehaald, wat hierin de rol is van de ondernemer en de gemeente, welke wet- en regelgeving hierbij van toepassing is, en waar de knelpunten zitten voor de ondernemer.

5.1 Rol van de veehouder

Om de genoemde risico's te beperken of zelfs weg te halen ligt er een grote verantwoordelijkheid bij de veehouder. Deze kan verschillende maatregelen nemen zodat de risico's zo klein mogelijk blijven.

Veiligheid

Om ongelukken door toedoen van dieren te voorkomen kan de veehouder verschillende maatregelen nemen. Denk hierbij aan het opstellen van gedragsregels, duidelijke afspraken en uitleg, aanpassingen van hokken, stallen en weides, en het kiezen van rustige diersoorten (Ferwerda et al., 2011). Vooral in het geval van zorgboerderijen is de begeleiding van bezoekers erg belangrijk, zodat onverantwoord gedrag naar de dieren toe kan worden voorkomen. Bedrijven die veel bezoekers ontvangen krijgen steeds meer te maken met aansprakelijkheid en verzekeraarbaarheid van dit type risico's. Het moet dan ook deel van de bedrijfsvoering zijn, om hier vanaf het begin heel scherp aandacht voor te hebben.

Zoönosen

De veehouder kan verschillende hygiënemaatregelen nemen om te voorkomen dat bezoekers besmet worden met een zoönose. Een belangrijke maatregel is bezoekers hun handen laten wassen na het aanraken van de dieren, zodat ziekteverwekkers niet verder verspreid kunnen worden of via voedsel in het lichaam worden opgenomen. Het plaatsen van waarschuwborden kan hierbij helpen. Verder moet de veehouder dierenverblijven regelmatig schoonmaken en ontsmetten, en ervoor zorgen dat bezoekers eten en drinken op een andere locatie nuttigen. Verder is het belangrijk dat zieke dieren worden afgezonderd van bezoekers, of dat het bedrijf tijdelijk dicht gaat voor bezoekers indien een bepaalde ziekte aanwezig is.

Deze hygiënemaatregelen zijn niet voor alle zoönosen voldoende, zoals voor de via de lucht verspreidende bacterie die Q-koorts veroorzaakt. Volgens het protocol 'Adviezen met betrekking tot Q-koorts voor geiten- en schapenbedrijven met een publieke functie' is het enten van geiten en schapen een belangrijke verplichte maatregel om Q-koorts bij mensen en dieren te voorkomen. Daarnaast moet contact met aflammerende dieren worden vermeden, en moeten drachtige dieren vanaf vier maanden dracht tot twee weken na het aflammeren zijn afgezonderd van bezoekers. De nageboorte moet snel uit de stal verwijderd worden, en ter destructie aangeboden worden. Op het moment dat Q-koorts geconstateerd is op een bedrijf met publieke functie is de veehouder verplicht om dit te melden bij de nVWA (factsheet maatregelen Q-koorts, 2011 (<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/qkoorts/documenten-en-publicaties/brochures/2011/11/24/factsheet-maatregelen-q-koorts.html>)).

Plaagdieren

Om overlast van plaagdieren te beperken of te voorkomen zijn er verschillende maatregelen die de veehouder kan nemen. Allereerst is dat het weren van plaagdieren, zoals afdichten van kieren en gaten, afdekken van voer, geen rommel laten slingeren, en het verwijderen van struikgewas rondom de stal. Als er eenmaal plaagdieren aanwezig zijn dan kunnen deze bestreden worden door middel van gif, het uitzetten van vallen of door natuurlijke vijanden zoals katten of roofvogels (Meerburg, flyer Plaagdierbestrijding in de veehouderij). Het gebruik van vallen of natuurlijke vijanden geniet uiteraard de voorkeur, maar in sommige gevallen is het noodzakelijk om gif te gebruiken. In dit geval moet de veehouder er goed op letten dat bezoekers, en in het bijzonder kinderen, niet bij het gif kunnen komen. Hiervoor zijn goede voerboxen verkrijgbaar.

Overlast voor bewoners

Overlast door geluid, geur of fijnstof is voor een groot deel te voorkomen door de veehouder zelf. Allereerst kan de uitstoot van geur en fijnstof sterk verminderd worden door het gebruik van speciale technieken die de lucht filteren voordat deze de stal verlaat. Dit zijn zogenaamde luchtwassers, waarmee gemiddeld 36% van de geur wordt weggenomen, en gemiddeld 70% van het fijnstof (Melse et al., 2011). Het gebruik van luchtwassers is niet altijd de oplossing, omdat veel bedrijven met een publieksfunctie geen dichte stallen hebben, maar juist open stallen waar publiek makkelijk in en uit loopt. In dat geval kan een oplossing gezocht worden in het ontwerp van de stal. De veehouder kan ervoor zorgen dat er minder geur vrijkomt door het gebruik van zogenaamde emissiearme stallen. Deze stallen hebben een dusdanige inrichting dat er onder andere minder vluchtige stoffen vrijkomen die nare geuren veroorzaken. Bijvoorbeeld door de mest snel af te voeren en urine apart van de mest op te

vangen door het gebruik van geultjes in een dichte vloer. Daarbij is ook het ontwerp en de plaatsing van de mestopslag van groot belang. Door deze zo ver mogelijk van woonhuizen te plaatsen en goed af te dichten kan overlast van stank en vliegen zo veel mogelijk worden voorkomen.

Een andere manier om overlast voor buurtbewoners te verminderen of weg te nemen is door als veehouder de buurtbewoners te betrekken bij de boerderij. Afstand tussen (stads)boer en burger leidt immers sneller tot irritatie en overlast. Om dit te bereiken zal de veehouder omgevingsbewust moeten zijn, en in moeten spelen op de wensen en behoeften van de directe omgeving. Een mooi voorbeeld van hoe boeren in contact kunnen komen met burgers is het initiatief "Boer zoekt Burger" (<http://www.boerzoektburger.com>).

Veel van de risico's die gepaard gaan met het houden van landbouwhuisdieren in en rond de stad kunnen beperkt of voorkomen worden door het nemen van maatregelen door de veehouder zelf.

5.2 Rol van de gemeente en de wet- en regelgeving

De gemeente speelt een grote rol in het wegnemen of beperken van risico's van het houden van landbouwhuisdieren in en rond de stad. Voor het houden van landbouwhuisdieren in en rond de stad zijn er verschillende wetten en regels waar je als ondernemer rekening mee moet houden. In veel gevallen is de uitvoering en controle hiervan een taak van de gemeente. De gemeente kan met behulp van wetgeving en certificering veehouders in en rond de stad verplichten of stimuleren om maatregelen te nemen zodat risico's zo klein mogelijk zijn. Dit is met name gericht op het beperken van gezondheidsrisico's door zoönosen, maar ook veiligheid en beperken van overlast voor omwoners horen hierbij. Een kort overzicht van de relevante wet- en regelgeving voor ondernemers in de stadslandbouw en multifunctionele landbouw is gegeven in de brochure 'Wat mag ik?' (Wieringa en van Boxtel, 2010). Omdat dit overzicht ook is gericht op bedrijven zonder dieren, zijn niet alle genoemde regels in deze brochure van toepassing op het houden van dieren in de stad. Hieronder wordt per risico aangegeven op welke manier de gemeente door middel van wet- en regelgeving het risico kan beperken of weg kan nemen. Overigens wordt voornamelijk gesproken over de wet- en regelgeving gericht op veehouderijbedrijven. Deze wet- en regelgeving is ook van toepassing op de kleinere vormen van stadslandbouw, zoals kippen in een moestuin of de schaapskudde als groenbeheer.

Veiligheid

Vanuit de overheid wordt de veiligheid van werknemers en bezoekers op veehouderijbedrijven gewaarborgd door de Arbeidsomstandighedenwet (Arbowet) (www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/arbeidsomstandigheden/arbobeleid). De gemeente draagt de zorg voor de uitvoering van het arbobeleid. De Arbowet bestaat uit doelvoorschriften, voor bijvoorbeeld de geluidsbelasting en werkdruk voor de werknemers, en ook voor een veilige omgeving voor bezoekers zoals het afsluiten van mestkelders. De Arbowet eist tevens dat iedere ondernemer een risico inventarisatie uitvoert (http://www.levendehave.nl/dossier_artikel/wet-en-regelgeving-rond-de-zorgboerderij).

Zoönosen

De maatregelen vanuit de gemeente ter preventie van gezondheidsrisico's door landbouwhuisdieren verschillen per gemeente. Er zijn gemeentes die voor stadsboerderijen een draaiboek met richtlijnen hebben opgesteld voor het geval een bepaalde dierziekte uitbreekt, zodat de juiste handelingen worden verricht zoals het melden van de ziekte, het in quarantaine zetten van zieke dieren en aanscherpen van hygiënemaatregelen.

Vanuit de overheid is de Regeling Preventie opgesteld, gericht op bestrijding en monitoring van besmettelijke dierziekten en zoönosen en TSE's (de ziekte scrapie bij schapen en geiten behoort onder andere tot de TSE's). Daarnaast zijn er vanuit beroepsfora en veterinaire autoriteiten hygiënerichtlijnen en voorschriften opgesteld om verspreiding van dierziekten op de mens te voorkomen. In 2004 is er door de toenmalige Keuringsdienst van Waren (nu VWA), het RIVM en de Stichting Kinderboerderijen Nederland (SKBN) een hygiëncode ontwikkeld voor kinderboerderijen welke ook toepasbaar is voor zorgboerderijen, "Code voor hygiëne op kinderboerderijen in Nederland" (VWA, 2004). De code heeft tot op heden een vrijwillige status, echter zijn door zowel SKBN als verschillende zorgboerderijen certificeringstrajecten gestart, wat heeft geleid tot het "Keurmerk Kinderboerderijen" (<http://www.stkinderboerderijen.nl>) en het keurmerk "Kwaliteitswaarborg Zorgboerderijen" (<http://www.zorgboeren.nl>). Naast deze twee genoemde keurmerken heeft de Gezondheidsdienst voor Dieren in 2009 het keurmerk Zoönosen ontwikkeld, waarbij kinder- en zorgboerderijen aan de hand van een driestappenplan kunnen laten zien dat ze voldoende maatregelen hebben genomen om zoönosen zoveel mogelijk te voorkomen.

Plagdieren

Omdat plagdieren verschillende zoönosen kunnen overbrengen (zoals Q-koorts), wordt in het protocol 'Adviezen met betrekking tot Q-koorts voor geiten- en schapenbedrijven met een publieke functie', aangeraden om ongedierte te bestrijden en ook vogels te weren uit de stallen (ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2010). Vanuit gemeenten is vaak ook een actieve plagdierbestrijding, en deze zijn zelfs wettelijk verplicht om ratten binnen de gemeente te bestrijden. Echter geldt dit alleen voor particulieren, en moeten veehouderijbedrijven zelf zorgen voor de plagdierbestrijding, hetzij zelf hetzij door een gespecialiseerd bedrijf.

Overlast voor bewoners

De gemeente is in eerste instantie verantwoordelijk voor de leefomgeving, en zal dus ervoor moeten zorgen dat overlast door geur, fijnstof of geluid door landbouwhuisdieren binnen de gestelde normen blijft. Vaak wordt de meeste overlast voorkomen doordat boerderijen niet zomaar naast een woonwijk gebouwd mogen worden. Dit heeft te maken met het bestemmingsplan en de milieuvergunning. Het bestemmingsplan is een specifieke invulling door de gemeente van de Wet op de Ruimtelijke Ordening (WRO), en bepaalt of het houden van dieren op een bepaalde plek mag of niet (http://www.levendehave.nl/dossier_artikel/wet-en-regelgeving-rond-de-zorgboerderij). In het bestemmingsplan is onder andere de minimum afstand tussen het veehouderijbedrijf en bestaande woningen vastgelegd. De milieuregelgeving is landelijk en bedoeld om de milieuvervuiling binnen de wettelijke normen te houden. De milieuvergunning wordt afgegeven via de gemeente.

Regels ten aanzien van geuroverlast zijn hoofdzakelijk opgenomen in de Reconstructiewet Concentratiegebieden, de Wet Milieubeheer en de Wet geurhinder en veehouderij (Wgv). In de Wet geurhinder en veehouderij staan normen voor de geurbelasting die een veehouderij mag veroorzaken op een geurgevoelig object, zoals een woning (<http://www.infomil.nl/onderwerpen/landbouw-tuinbouw/geur-veehouderijen/wetgeving-geurhinder/>). In deze wet- en regelgeving heeft de gemeente een zekere vrijheid bij het bepalen van de zogenaamde stanknormen waaraan de veehouder zich moet houden (<http://www.milieuloket.nl/9353000/1/j9vvhurbs7rzkq9/vhurdyxqgmyp>). De normen voor fijnstof zijn vastgesteld door de Europese Commissie, maar de Nederlandse overheid speelt hier ook een rol. De overheid controleert veehouderijbedrijven en geeft enkel een milieuvergunning af wanneer zeker is dat er niet teveel fijnstof vrijkomt vanuit het bedrijf (<http://www.milieuloket.nl/9353000/1/j9vvhurbs7rzkq9/vhurdyxr08mj>). Regels voor geluidshinder zijn opgenomen in de Wet geluidshinder, maar geluidshinder vanuit veehouderijbedrijven zal niet zo vaak voorkomen. Daarentegen kunnen bijvoorbeeld kippen in een woonwijk wel voor veel geluidsoverlast zorgen, en dan vooral het kraaien van de haan. In sommige gemeenten kan worden opgetreden door middel van het artikel 'Houden van hinderlijke of schadelijke dieren' uit de 'Algemene plaatselijke verordening'. Dit kan echter alleen wanneer de gemeente heeft aangegeven dat de betreffende woonwijk onder deze regel valt (<http://www.infopolitie.nl>).

Overigens kan een gemeente in uitzonderlijke gevallen afwijken van de wettelijke normen voor geur, fijnstof en geluid, op basis van de Interimwet Stad en milieu. Dit kan alleen als dit leidt tot zuinig en doelmatig ruimtegebruik en een optimale leefomgevingskwaliteit. Door deze benadering kunnen bepaalde gewenste ruimtelijke ontwikkelingen toch plaatsvinden (<http://www.infomil.nl/onderwerpen/ruimte/ruimtelijke-ordening/handreiking/1-geluid/1-3-beleid-wet-en/1-3-1-geluid/>).

Er moet wel worden opgemerkt dat de hierboven genoemde wet- en regelgeving is gemaakt vanuit de landbouw op het platteland, en niet specifiek is toegespitst op veehouderijen in of rond de stad. Vooral het houden van landbouwhuisdieren in de stad zal hierdoor lastig zijn. In bepaalde gevallen zal de bestaande wet- en regelgeving niet terecht zijn. Het bedrijf kan bijvoorbeeld een heel andere omvang hebben dan doorsnee veehouderijbedrijven (denk bijvoorbeeld aan kippen in een moestuin), of niet-permanent zijn (zoals het varkenshuis in Groningen, waar voor één maand twee varkens werden gehouden). In die gevallen zou aanpassing van de wet- en regelgeving vanuit de gemeente het mogelijk kunnen maken om dergelijke initiatieven te stimuleren. Hierin is nog veel te ontwikkelen.

<p>Vanuit de gemeente kunnen veel risico's beperkt of voorkomen worden door de juiste maatregelen op te nemen in bijvoorbeeld een draaiboek voor de ondernemers in en rond de stad.</p>

6 Tot slot

Landbouwhuisdieren kunnen veel betekenen voor de stad en haar bewoners, dat blijkt wel uit deze factsheet. Door dieren de stad in te halen kunnen stadsbewoners genieten van de lusten die de dieren met zich meebrengen, en zo verkleinen we tevens de afstand tussen burger en veehouderij. Uiteraard zitten er ook risico's aan vast. De lasten moeten we zien te minimaliseren. Deze factsheet laat zien dat het heel goed mogelijk is om de risico's te beperken, en soms zelfs weg te nemen.

Dit vergt ontwikkeling en samenwerking. Samenwerking tussen gemeente, boeren en burgers, maar ook overheid, ketenpartijen en andere instanties. Daarbij kom je zeker knelpunten tegen: hoe gaan mensen in de stad om met dieren die gehouden worden voor productiedoeleinden? Willen mensen veehouderij wel zichtbaar? Hier ligt een belangrijke rol voor educatie en voorlichting. Ook wet- en regelgeving kan een knelpunt vormen. De huidige wet- en regelgeving is gericht op veehouderij in de buitengebieden, en deze zal lang niet altijd aansluiten op veehouderij in en rond de stad. Hierin is nog veel ontwikkeling nodig.

Bij het oplossen van knelpunten, het minimaliseren van risico's en het uitdiepen van de waarde van dieren voor de mens kunnen we veel leren van de bestaande multifunctionele bedrijven. Zij zijn in feite de voorlopers van het weer verbinden van het vee en de mensen uit de stad. Vee en de stad, een gezonde combinatie.

Bronnen

- Alfvén T., C. Braun-Fahrlander, B. Brunekreef, E. von Mutius, J. Riedler, A. Scheynius, M. van Hage, M. Wickman, M.R. Benz, J. Budde, K.B. Michels, D. Schram, E. Ublagger, M. Waser en G. Pershagen (2006). *Allergic diseases and atopic sensitization in children related to farming and anthroposophic lifestyle – the PARSIFAL study*. *Allergy*, 61, p. 414-421.
- Caron-Flinterman, F., F. van Alebeek, D. de Jong, O. van Eijk, R. Ferwerda en B. Bremmer (2010). *'De Groene Trekker. Wensen van burgers voor de multifunctionele landbouw'*. Lelystad: Livestock Research, onderdeel Wageningen UR.
- Ege, M.J., M. Mayer, A.C. Normand, J. Genuneit, W.O. Cookson, C. Braun-Fahrlander, D. Heederik, R. Piarroux en E. von Mutius (2011). Exposure to environmental microorganisms and childhood asthma. *N Engl J Med*, 364, p. 701-709.
- Enders-Slegers, J.M.P. (2000). *Een leven lang goed gezelschap: empirisch onderzoek naar de betekenis van gezelschapsdieren voor de kwaliteit van leven van ouderen*. Dissertatie Universiteit Utrecht. Faculteit Sociale Wetenschappen, Capaciteitsgroep Klinische psychologie. Universal Press, Veenendaal.
- Ferwerda-van Zonneveld, R., J. Rommers en S.J. Oosting. (2008). *Zorgboerderijen voor kinderen met Autisme Spectrum Stoornissen*. Rapport 121, Animal Sciences Group Wageningen UR, Lelystad.
- Ferwerda-van Zonneveld, R.T., J.F. Caron-Flinterman en S.J. Oosting (2011). *Programma van Eisen voor landbouwhuisdieren in de zorg*. Rapport 474, Wageningen UR Livestock Research, Lelystad.
- Filmpje City Pig: <http://www.youtube.com/watch?v=x1r5GutrXX4>
- Filmpje Food City: <http://www.youtube.com/watch?v=-CP5Z4-IPrg>
- Hassink, J. (2002). *De betekenis van landbouwhuisdieren in de hulpverlening. Resultaten van interviews met professionals op zorg- en kinderboerderijen*. Wageningen: Plant Research International.
- Janssen, M.A. en F.A. Bakker (2007). *De therapeutische werking van huisdieren bij psychiatrische problemen. Een literatuurstudie*. AdSearch, Amsterdam.
- Meerburg, B. en A. Kijlstra (2005). *Veterinaire risico's van ongedierte op biologische varkensbedrijven*. Artikel in V-focus, oktober 2005.
- Meerburg, B.G.. *Plaagdierbeheersing in de veehouderij: noodzakelijk vanuit oogpunt van economie, diergezondheid & voedselveiligheid*. Animal Sciences Group Wageningen UR, Lelystad.
- Melse, R.W., J.M.G. Hol, J. Mosquera, G.M. Nijeboer, J.W.H. Huis in 't Veld, T.G. van Hattum, R.K. Kwikkel, F. Dousma en N.W.M. Ogink` (2011). *Monitoringsprogramma experimentele gecombineerde luchtwassers op veehouderijbedrijven*. Rapport 380, Wageningen UR Livestock Research, Lelystad.
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (2010). *Adviezen met betrekking tot Q-koorts voor geiten- en schapenbedrijven met een publieke functie. Specifiek bedoeld voor: kinderboerderijen, zorgboerderijen, dierentuinen, en bedrijven met lammetjesaaidagen*.
- Roduit C., J. Wohlgensinger, R. Frei, S. Bitter, C. Bieli, S. Loeliger, G. Büchele, J. Riedler, J.C. Dalphin, S. Remes, M. Roponen, J. Pekkanen, M. Kabesch, B. Schaub, E. von Mutius, C. Braun-Fahrlander en R. Lauener (2011). *Prenatal animal contact and gene expression of innate immunity receptors at birth are associated with atopic dermatitis*. *J Allergy Clin Immunol.*, 127, p. 179–185.
- Schans, J.W. van der, L. Dvortsin, I. van den Berg, D. Haubenhofer, J. Hassink, M. Vijn en A. de Buck (2009). *Martkansen voor etnisch voedsel en etnische diensten*. Rapport 2009-103. LEI Wageningen UR, Den Haag.
- Trend duurzame voeding zet door in diervoedingsbranche. Artikel in ANP Pers Support, 12-07-2011. <http://perssupport.nl/apssite/permalink/56556>
- Van de boer Verkoop aan huis scheelt voedselkilometers. Artikel in Trouw.nl, 16-06-2007. (<http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/nieuws/archief/article/detail/1658379/2007/06/16/Van-de-boer-Verkoop-aan-huis-scheelt-voedselkilometers.dhtml>)
- Visscher, Q. (2009). De boer verdient bij met de 'Melk Drive'. Artikel in Trouw.nl, 07-09-2009.

(<http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/nieuws/article/detail/1159563/2009/09/07/De-boer-verdient-bij-met-de-rsquo-Melk-Drive-rsquo.dhtml>)

VWA (Ministerie van VWS: Directie VGP; Ministerie van LNV: VWA, Directie VD) (2004). *Code voor hygiëne op kinderboerderijen in Nederland*.

Wieringa, H. en M. van Boxtel (2010). *Wat mag ik? Handreiking over regels voor ondernemers in de multifunctionele landbouw*. Communicatiebureau de Lynx, Wageningen.

Wijk-Jansen, E.E.C. van, K. Hoogendam en M. de Winter (2011). *Vee in zicht; Boeren en burgers over transparantie in de veehouderij*. LEI-rapport 2011-021. LEI Wageningen UR, Den Haag.

Winter, M. de, D. de Jong, J.H. Kamstra en A. Roest (2010). *Food op de boerderij. Consumentenonderzoek naar bedrijfsbezoeken en koopgedrag in de boerderijwinkel*. Rapport 343. Wageningen UR Livestock Research, Lelystad.

Websites

<http://www.agrarischcultuurgoed.nl>

<http://www.backyardchickens.com>

<http://www.boerderijrecreatie.nl>

<http://www.boerzoektburger.com>

<http://dekleinehoeve.nl>

<http://www.eemlandhoeve.nl>

<http://farmlondon.weebly.com>

<http://www.ggd.nl/static/filebank/3f4cddb23e569b8c3fccab0778c6700e/update-informatieblad2011.pdf>

<http://www.hetschop.nl>

<http://www.hoevebiesland.nl>

<http://www.hofvanreseda.nl/home>

<http://www.infomil.nl/onderwerpen/landbouw-tuinbouw/geur-veehouderijen/wetgeving-geurhinder/>

<http://www.infomil.nl/onderwerpen/ruimte/ruimtelijke-ordening/handreiking/1-geluid/1-3-beleid-wet-en/1-3-1-geluid/>

<http://www.infopolitie.nl>

<http://www.klasseboeren.nl>

<http://www.klompepad.nl>

http://www.levendehave.nl/dossier_artikel/wet-en-regelgeving-rond-de-zorgboerderij

<http://www.meetup.com/Just-Food-City-Chicken-Meetup-NYC>

<http://www.middendelflandsite.nl/boeren-in-beeld/zuivelboer-in-de-stad>

<http://www.milieuloket.nl/9353000/1/j9vvhurbs7rzkq9/vhurdyxqgmyp>

<http://www.milieuloket.nl/9353000/1/j9vvhurbs7rzkq9/vhurdyxr08mj>

<http://www.netwerkplatteland.nl/dmdocuments/NL%20voorbeelden%20voedselstrategie.pdf>;

<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/arbeidsomstandigheden/arbobeleid>

<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/luchtkwaliteit/belangrijkste-luchtvervuiling/fijn-stof>

<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/qkoorts/documenten-en-publicaties/brochures/2011/11/24/factsheet-maatregelen-q-koorts.html>

<http://www.rivm.nl>

<http://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/609300006.pdf>;

<http://www.smakelijkduurzamestad.nl/uploads/pdf/Van%20A%20to%20Z.pdf>

<http://www.stadsboerderijalmere.nl>

<http://www.stkinderboerderijen.nl>

<http://www.thecitychicken.com>

<http://urbanchickens.org>

<http://www.vandeboer.nl>

<http://www.varkenshuis.nl>

<http://www.vwa.nl>

<http://www.weizigtmc.nl>

<http://www.zorgboerderijdenbranderhorst.nl>

<http://www.zorgboerderijkardinge.nl>

<http://www.zorgboeren.nl>

stelsel

innovatie